

SVETA BRAĆA ĆIRIL I METOD U POVIJESTI SLAVENSKE KULTURE

Istraživanje rada i života slavenskih apostola Konstantina-Ćirila i njegova brata Metoda u centru je pažnje slavista već više od 200 godina. Od Josipa Dobrovskog (1753–1829), češkog učenjaka i oca slavenske filologije, koji je 1823. objavio znanstveni životopis o Slavenskim apostolima pa sve do danas, mnogi su se slavisti pozabavili misijom Konstantina i Metoda. Od potpunog negiranja značenja i rada do zanosnih pohvala Solunskoj braći, ovo ispitivanje doživljava sve jaču afirmaciju u znanstvenom svijetu, a nova otkrića potvrđuju izvanredno značenje njihova djela među Slavenima. Moderna ispitivanja ulaze i u suptilne analize prvih jezičnih spomenika i pronalaze utjecaje bogate tradicije istočne i zapadne književne kulture. Istražuju se tragovi pastoralnog, vjerskog i društvenog djelovanja irskih misionara među Slavenima prije Solunske braće. Nema gotovo ni jednoga pručavatelja slavenskih starina i jezika koji se ne bi pozabavio problemom ćirilometodske baštine, njezine sudbine i njezina utjecaja na kulturni i politički razvitak Slavena. Izvanredne karakterne i umne sposobnosti Slavenskih apostola dolaze svakim istraživanjem sve jače do izražaja. Godine 1963. bila je prilika intenzivno proučavati mnoge probleme u svezi sa starom slavenskom pismenošću i književnošću, posebno zbog tisućgodišnjice njihove misije među Moravske Slavena. Godine 1969. povodom Ćirilove smrti i 1985. u spomen na smrt Metodovu, u središtu znanstvenih istraživanja bilo je njihovo djelo koje je oblikovalo početke slavenske pisane kulture, i baštine koja je temelj kasnijem razvitku jezika i književnosti svih Slavena. U Zagrebu od 1948. postoji i djeluje Staroslavenski institut koji ima zadatak da ispituje i istražuje tragove i sudbinu ćirilometodskog djelovanja i objavljuje knjige važne za poznavanje te baštine među Hrvatima.

U času kad su se Solunska braća, Konstantin-Ćiril i Metod otputili u slavenske zemlje kneza Rastislava, u Moravsku, dva se kulturna centra ta-

dašnjega svijeta bore za prevlast: Carigrad – Bizant i Rim. Sjaj i slava Carigrada porasla je nakon bizantskih pobjeda nad Arapima i Bugari-
ma, koji – s različitih strana – neprestano ugrožavaju granice carstva. Ne miruju ni Slaveni u pograničnim krajevima. No budući da Slaveni ne-
maju čvrste državne tvorevine, nisu Carstvu tako opasni kao Arapi i Bu-
gari. Miru na granicama nije odgovaralo stanje u državi te je upravo u
doba Konstantinove i Metodove mladosti tlo u glavnom gradu carevine
bilo nesigurno. Godine 856. mladi se Mihajlo III. otresao regentovanja
svoje matere Teodore. U državnom komešanju ubijen je i Konstantinov
zaštitnik i učitelj Teoktist. Deset godina nakon toga, na nagovor cara
Mihajla III., dvorski konjušar Vasilije ubija careva ujaka Bardu, a da bi
stekao prijestolje, ubija i Mihajla i proglašuje se carem. Tada je buknuła i
ikonoklastička pobuna. Smjenjuju se patrijarsi Ignatije i Fotije.

Međutim, ni Rim nema one nekadašnju veličinu. Istina je da je i dalje
ostao glava i središte crkvene uprave Zapada, a slušaju ga još i na Istoku.
Rim je i dalje centar određene kulturne klime kojom diše cijela zapadna
Europa. Suprotnosti između Carigrada i Rima učestalo izbijaju ali se mo-
gu još zataškavati jer i jednom i drugom kulturnom središtu prijeti mla-
da franačka država sa sjevera. Nakon podjele carstva Karla Velikoga, no-
vo mlado i opasno carstvo nije toliko jako, premda neistrošene snage
ugrožavaju i Rim i Bizant.

Slaveni u nadiranju u Srednju Europu postaju opasan element. Konstan-
tin-Ćiril i Metod rođeni su upravo pri obali slavenskog narodnog prodi-
ranja – u Solunu. U mladosti su naučili slavenski jezik i njime govorili,
ali njihov odgoj bio je grčki, a shvaćanje svijeta mladokršćansko, s puno
pomisli na pokrštavanje pogana i proširivanje slave i granica Carstva.
Konstantin, kasnije nazvan Ćiril, prije svoje misije među Slavene posti-
gao je značajne uspjehe svojim misijama u susjednim narodima. Po svo-
jim karakternim osobinama bio je pogodan za rad među nekršćanima, a
po kulturnim vidicima mogao je biti prvi u kulturnoj eliti dvora i države.
Metod, stariji Ćirilov brat, bio je također odlično odgojen i obrazovan,
pun vojničkih ambicija i administrativnih sposobnosti. Bio je vojnički iz-
držljiv i otporan, ali volio je samoću i kontemplaciju. Na nagovor svoga
mlađeg brata Ćirila otišao je s njim u misiju i nije sustao ni u progonima
ni u zatvorima. Slavenski misionari, zadahnuti idejom čovječanskog i kr-
šćanskog univerzalizma, postojano su se opirali zapadnom i istočnom
partikularizmu. Oštra borba „trojezičnjaka“, „pilatnjaka“ koji su tvrdili
da se Boga smije slaviti samo grčkim, latinskim i hebrejskim jezikom,
pokazuje njihovu humanu uznemirenost i brigu za kulturni i politički
napredak svih kršćanskih i nekršćanskih naroda, i napose Slavena.
Stvaranje slavenske liturgije, prijevod Biblije i drugih liturgijskih i neli-

turgijskih tekstova, a prema tome i postavljanje temelja slavenskih nacionalnih književnosti i težnji za samostalnošću i samobitnošću – sve je to proizašlo iz Konstantinove osnovne misli o božanskoj Sofiji – Mudrosti, Slovu, Riječi – Isusu Kristu, Bogočovjeku. *Žitije Konstantinovo*, koje je sastavljeno po uputama i pod nadzorom Metodovim, slikovito i dirljivo pripovijeda izbor mudrosti mlađega brata: „Kad je dječaku bilo sedam godina, imao je snove i pričao ih je ocu i majci: ‘Vojvoda je sabrao sve djevojčice našega grada i rekao mi: Izaberi sebi među njima koju hoćeš, zaručnicu, pristalu i za pomoć sebi!’ Ja sam pogledao i razgledao sve i vidio sam jednu ljepšu od svih, sa sjajnim licem, vrlo ukrašenu zlatnim nakitom i biserima i svetom krasotom: ime joj bijaše Sofija, a to je mudrost. Nju sam izabrao“. Tom je Mudročću bio posvećen njegov život i djelovanje. I svoga starijeg brata Metoda odveo je na put među Moravske Slavene.

Za djelovanje među Slavenima koji su tada bili bez kulturnih osnova koje treba posjedovati razvijena civilizirana nacija, bilo je potrebno oformiti prikladno pismo i odrediti jedno narječje za stvaranje središnjeg jezika na kome će se pisati knjige. Stvaranje posebnog, za slavenski jezik uređenog pisma, od goleme je važnosti za daljnji život Slavena u okviru kulturne Europe. Samo stvaranje pisma, koje je upravo savršeni medij slavenskog jezika jer je ostvareno u zaokruženom i izgrađenom grafijskom sustavu, pokazuje nesvakidašnju darovitost sastavljača. Nije bez osnove smatrati Konstantina-Ćirila najvećim umom slavenske kulturne prošlosti. Iznašašće i stvaranje slavenskog pisma, glagoljice, pokazuje da je njen sastavljač odlično poznao slavenski jezik i shvatio pravi smisao slavenske individualnosti.

Mišljenje je u slavenskoj nauci o jeziku da su Solunska braća za svoja misija među Moravskim Slavenima izabrala narječje koje se govorilo u Makedoniji, oko Soluna. Koliko je tada taj jezik bio različit od drugih narječjâ kojima su govorili ostali Slaveni, danas je teško reći. Za filološku je znanost još nepoznato jesu li Slavenski apostoli i prije moravske misije djelovali među Slavenima, ili barem mislili o nekakvoj misiji. Svako se domišljanje može pričinuti ispravnim ali ni za jedno nema dokumenata koji bi mogli – i bistrre pretpostavke – opravdati i učiniti ih vjerodostojnima. Poslanici kneza Rastislava bili su vjerojatno u čestom dodiru s novim vjerovjesnicima, i tako su Braća mogla upoznati jezične osobine Slavena u Moravskoj i u susjednim zemljama i kneževinama. Koliko su se držali jezika koji su slušali kao djeca, a koliko su preuzimali jezične osobine novih poznanika, ostaje za sada nepoznato. Došavši u Moravsku i prelazeći kasnije Panonijom, uočavali su lingvističke razlike i zakonitosti slavenskih narječja, i nije bez osnove pomišljati da Konstantin-Ćiril,

stvorivši genijalno pismo, ne bi pomišljao i na jedinstveni književni jezik, jasan i lako razumljiv svim Slavenima.

Izašavši iz književne kulture koja je tada bila na vrhuncu svoga razvitka, znajući slavenski jezik i upotrijebivši za nj zgodno pismo, Braća su nastojala svu kulturnu tradiciju, stvaranu tijekom dugih stoljeća u Bizantu, prenijeti i u slavenske knjige, u slavenski narod. Izvanrednu književnu kulturu unosili su u svoje prijevode Biblije i ostalih djela potrebnih slavenskoj Crkvi. Analize prevedenih i originalnih tekstova, nastalih u prvoj fazi ćirilometodske misije, pokazuju zrelu načitanost i odlično poznavanje klasične grčke i latinske književnosti. U kulturnom Rimu nisu Slavenskim apostolima smetali pozivajući se na točnost njihovih prijevoda, na izražajnost misli i uglađenost forme; nikad nisu iznosili nikakve zamjerke, a prvi izvori o Solunskoj braći uvijek ističu i ljepotu i vjerodostojnost njihova književno-prevodilačkog rada. Njihova velika izražajna kultura jedinstvena je za ono vrijeme. U Europi nije bilo jezika, osim grčkog i latinskoga, koji bi mogao pokazati – u tako kratko vrijeme – bolja crkvenoknjiževna djela nego što su ih ostvarili Konstantin-Ćiril i Metod i njihova škola. Počevši od najpotrebnijih crkvenih tekstova za misionarski rad, Ćiril i Metod – doživljavajući snažne uspjehe među Slavenima – prevode i ostale knjige potrebne za bogoslužje i propovijedanje puku. U Moravskoj i Panoniji posljednjih godina Metodova života dovršen je prijevod skoro čitavog Svetog pisma, crkvenog zakonika i izbora legendarnih žitija svetaca. U to doba nastaje i *Žitije Konstantina-Ćirila*, a neposredno po Metodovoj smrti i *Žitije Metodovo*. Moderna ispitivanja tekstova jasno pokazuju da je, što više ulazimo u starinu prema prvim izvorima, jezik biraniji, čišći, vjerniji originalu, puniji u stilskom pogledu i bliži bogatoj književnoj tradiciji Bizanta i Rima.

Stvaranjem književnog zaklada, kakav je tada bio dostupan samo potpuno civiliziranim narodima i obnavljanjem Srijemske nadbiskupije s Metodom na čelu, ostvaruju se i određeni politički i vjerski temelji prve slavenske samobitnosti. Uspostavljanje samostalnih narodnih Crkava ima veliko političko značenje jer se s njim jačaju i težnje za osamostaljivanjem slavenskih kneževina. Na zapadu gdje je prodor i utjecaj Germana bio jak, odmah po smrti Metodovoj, slavensko bogoslužje i politički značaj koje je ono za njegova djelovanja imalo – polako se u Moravskoj i Panoniji gasi. Na Istoku jezik Crkve postaje i jezikom državne administracije te nastaju tijekom stoljeća jake slavenske državne formacije: Bugarska, Srbija i Rusija. Solunska braća, koja su u prvom času svoje misije mogli biti izaslanici jedne države i jedne ideologije, u kasnijem vjersko-civilizatorskom i kulturnom radu gledali su jedino na probitke Slavena. Već tada su točno usmjeravali slavenske narode: ne treba se politički povezivati ni s

Rimom niti s Carigradom, a treba se čuvati i osloboditi svakog utjecaja Germana.

Povijesno značenje kulturnog, vjerskog i političkog rada Solunske braće različito je u pojedinim slavenskim narodima. U Moravskoj, nakon izgona Metodovih učenika, Slavensko bogoslužje vezano za kulturno, političko i društveno osamostaljivanje, nije posvema prestajalo. Iz Češke i Moravske to je bogoslužje nekoliko puta korjenito otklanjano, a knjige su spaljivane. U 14. stoljeću dolazi ponovno, posljednji put, do jačeg uspostavljanja slavenske službe Božje uz pomoć hrvatskih glagoljaša. Tada nastaju stalni dodiri između čeških i hrvatskih i uopće južnoslavenskih krajeva. Nakon suđenja Janu Husu, a sve se čini da su i hrvatski i češki glagoljaši imali dobre veze s Husom, i nakon jakih vjersko-političkih pokreta u 15. i 16. stoljeću, glagoljaši su posvema iskorijenjeni u Češkoj, i otada prestaje i glagoljska kulturna tradicija a jača ona pisana na latinskom i češkom jeziku. Slavensko je bogoslužje usko vezano s nastankom prvog historijskog spisa kod Čeha, *Legende o svetom Václavu* – Večeslavu, koja je inače ostala sačuvana samo u hrvatskim i ruskim prijepisima. I Poljaci imaju izvjesnu glagoljašku tradiciju, ali ona nema većeg značenja ni za Poljake niti za ćirilometodsku kulturnu tradiciju. Knjige koje su do tada postojale u samostanima, uklonjene su ili spaljene.

Slaveni koji su živjeli u Panoniji došli su već tijekom 8. stoljeća pod interesnu sferu zapadne Crkve i mladog franačkog carstva. Kršćanstvo su primili od njemačkih, a čini se, i od irskih, vjerovjesnika. Iz toga doba, po dokazivanju slavista i slovenista, potječu i *Frizinški listići* koji pokazuju zreli jezični izraz vremena karolinške renesanse. Ako je nešto iz toga doba, kao ovaj obrazac *Opće ispovijedi*, došlo do časa misije Solunske braće, slavenski vjerovjesnici – vjerojatno – te tragove nisu zatrli nego čak podržali i učvrstili. Mnogi spomenici iz prvog ćirilo-metodskog razdoblja nastali su upravo na moravskom i panonskom području. Prema *Dalimilovoj kronici* (1310) praotac Čeha došao je iz „zemlje Hrvati“. *Pulkavina kronika* (1374) slično hrvatskoj tradiciji piše o rodonačelnicima Čeha, Poljaka i Rusa koji su morali otići iz Hrvatske (Čeh, Leh, Meh). Poraz husita (1434) prisililo je brojne Čehe-husite da potraže sigurniju zemlju, i izabrali su Hrvatsku.

U Bugarskoj se slavensko bogoslužje rano učvršćuje, a prihvaćanje ćirilice kao državnog i crkvenog pisma pogoduje i književnom stvaranju i političkom jačanju države. Upravo je taj kulturni utjecaj stvorio od neslavenskih Bugara slavenski narod.

Hrvati rano primaju slavensko bogoslužje i ono ima veliko značenje u hrvatskoj narodnoj državi. Zbog slavenskog bogoslužja i njegova snažnog

utjecaja na državni i narodni život sazivaju se sabori u Splitu s namjerom da se ono iskorijeni. Međutim, premda je ovo bogoslužje ograničavano i gušeno stoljećima, ono kroz čitavu povijest hrvatskoga naroda živi i postaje simbol otpornosti i izdržljivosti unatoč svim nepogodama i progonima. Književno stvaranje na starom crkvenom jeziku i glagoljici urast će i u latiničku književnost i tako će pomoći stvaranju nacionalne književnosti. U Hrvatskoj se – uz ćirilicu – utvrđuje glagoljica kao posebno hrvatsko pismo, a u najtežim borbama s latinaškom Crkvom, njoj se izmišlja drugi stvaralac, sveti Jeronim, crkveni učitelj zapadne Crkve i prevodilac Vulgate, Svetog pisma na latinski, priprosti, neiskiđeni narodni jezik. Hrvatski su glagoljaši-benediktinci bili pronositelji slavenskog bogoslužja i književnosti u Češkoj za Karla IV., po majci Přemyslovića, koji je hrvatske glagoljaše pozvao u samostan Emaus Na Slovanech u Pragu. Posredno je glagoljaški utjecaj dospio i u Poljsku. Nakon Metodove smrti misija je ubrzo završila progonom njegovih učenika. Književno stvaranje na slavenskom jeziku u okviru stvaralaštva europskoga srednjeg vijeka učenici Svete braće, raspršeni iz Moravske i Panonije, širili su dalje u Makedoniju, Srbiju, Bugarsku i Rusiju.

U Makedoniji, domovini Solunske braće, vrlo rano – od grupice Metodovih učenika ostavljenih na carskom dvoru – i od učenika prognanih iz Moravske, stvaraju se književne škole i odatle se kulturni utjecaj i slavenska pismenost i književnost širi po Bugarskoj, Makedoniji i Hrvatskoj.

Pismo koje upotrebljavaju Ćirilovi i Metodovi nasljednici je i glagoljica i ćirilica. Čini se da se u Makedoniji širila i utvrđivala glagoljica baš zbog političke i vjerske protuteže Bugarskoj. Međutim, kasnije je uvriježena ćirilica kao jednostavnije i praktičnije pismo, koje se od grčkoga pisma vrlo malo ili nimalo nije razlikovalo.

Rusi su kršćanstvo primili iz više izvora. Vjerovjesnici su stizali iz Moravske, Bugarske i Bizanta. Skupina Metodovih učenika na pohodu bizantskom caru Vasiliju Makedoncu jačala je i okupljala nove snage, te je bila u pogodnom času spremna da nastupi kao vjerovjesnička skupina. Valjda je i otada stizalo u Rusiju kršćanstvo i slavensko bogoslužje, tako da u 11. i 12. stoljeću ono doživljava pravi procvat.

Kod Rusa, Srba i Bugara, a tako i kod Makedonaca slavenska crkvena književnost ima uz pozitivan vjerski, kulturni i politički karakter također i – historijom uvjetovan – negativan značaj. Ona je, utvrdivši se i postavši književnošću i književnim jezikom Crkve i države, dugo vremena branila narodnom jeziku da prodire i obnavlja stare i pronalazi nove poticaje u književnom stvaralaštvu. Jezik slavenskih crkvenih knjiga,

postavši jezikom bogoslužja, opirao se svjetovnim sadržajima i tako kočio razvoj svjetovnoj građanskoj književnosti sve do sredine 19. stoljeća. U Rusiji za Petra Velikoga dolazi do jačanja građanskih snaga i u vezi s time, do stvaranja modificirane, jednostavnije građanske azbuke i stvaranja književnosti na narodnom jeziku. Kod Srba se tek u drugoj polovici 19. stoljeća upornom borbom Vuka Stefanovića Karadžića utvrđuje narodni jezik na štetu crkvenoslavenskoga, upravo ruskoslavenskoga koji se tijekom povijesti okamenio i doživljavao promjene primajući na sebe jezične osobine iz Rusije. I u Rusiji, i u Srbiji, a tako i u Makedoniji i Bugarskoj stvara se ipak na crkvenoslavenskom jeziku živa književna djelatnost, koja u pojedinim stoljećima doživljava visoki umjetnički uspon.

Djelovanje Solunske braće, u vremenu punom protivština i sukoba i nesigurnosti bilo je presudno za razvoj slavenske kulture i individualnosti. Upravo je taj rad, kulturni, nacionalni i književni očuvao u ranome srednjem vijeku ugrožene Slavene od germaniziranja s jedne te romaniziranja s druge strane. Slavensko je bogoslužje bilo i jak oslonac protiv franačkog kulturnog, političkog i zavojevačkog prodiranja. Stvaranje, ma i povremenih, narodnih crkveno-administrativnih centara omogućava Slavenima integriranje i emancipiranje i od Zapada i od Istoka.

Misija Konstantina-Ćirila i Metoda nije imala potpun historijsko-politički uspjeh. Ona je u vremenu u kojem su slavenski knezovi mogli biti samo – više ili manje – pokorni vazali živjela onoliko koliko i političke tvorevine jačih knezova. Na Zapadu kneževine nisu bile niti jake ni sigurne, pa ni baština Solunske braće nije mogla biti snažna i izvršiti ono što je izvršila u istočnom dijelu slavenskog svijeta, u Srbiji, Bugarskoj i Rusiji, gdje se bogoslužje i nacionalna država uzajamno podržavaju i međusobno jačaju. Na Balkanu je procvat i rast pismenosti i književnosti bio nasilno prekinut invazijom Turaka.

Procvat slavenske književnosti u ranome srednjem vijeku i kasnije proizišao je iz misije Solunske braće. Slavensko bogoslužje, a i književnost, niklo je među Makedoncima, učvrstilo se i razraslo u Moravskoj i Panoniji. Nakon protjerivanja Metodijevih učenika proširilo se po čitavom slavenskom svijetu i preplavilo i porodilo pojedine slavenske nacionalne književnosti. Upravo se pomoću rada Slavenskih apostola učvršćuju veze između pojedinih slavenskih naroda i utvrđuju se mlade nacionalne države. Slavenska je uzajamnost bila tada uspostavljena. Čitav njihov rad i vrijeme možemo zato nazvati prvom slavenskom renesansom.